

УДК 343.2
МРНТИ 10.01.07

DOI: <https://doi.org/10.37788/2025-1/218-222>

А.Е. Турганбаева^{1*}, С.Т. Иксатова¹

¹Инновациялық Еуразия университеті, Қазақстан

*(e-mail: turganbayeva@mail.ru)

Қазақстан Республикасының қылмыстық-құқықтық саясатының әлеуметтік және құқықтық аспектілері: ізгілендіру тәсілдері және олардың криминализацияға әсері

Аңдатпа:

Негізгі проблема: Зерттеу тақырыбының өзектілігі қоғамның рухани мәдениетінің ажырамас бөлігі бола отырып, құқық пен мораль бір-бірімен тығыз байланысты екендігіне байланысты. Өркениеттің даму тарихы кез-келген мемлекеттің құқықтық жүйесі қоғам үшін маңызды моральдық талаптарды белгілейтінін растайды. Құқық нормаларын әзірлеу немесе жетілдіру кезінде заң шығарушы заңдарды әділ қабылдау және қоғамдық қолдау үшін қоғамдық моральдық мәдениеттің жай-күйін ескеруі керек.

Мақсаты: Зерттеудің мақсаты қылмыстық-құқықтық қорғау объектілері жүйесіндегі адамгершіліктің рөлін, оның қылмысқа қарсы күрестегі орнын анықтауға байланысты қылмыстық-құқықтық мәселелер кешенін теориялық әзірлеу, сондай-ақ қоғамдық адамгершілікке қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікті реттейтін заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Әдістері: Зерттеудің әдіснамалық негізі: ғылыми талдаудың жалпыға бірдей танылған әдістері (жүйелік, салыстырмалы-құқықтық, формальды-құқықтық, Тарихи), сондай-ақ статистикалық талдау, сауалнама, құжаттар мен баспа басылымдарын зерттеу сияқты эмпирикалық әдістер болып табылады. Қылмыстық құқық теориясының, этиканың, философияның, психологияның және логиканың негізгі ережелері қолданылады.

Нәтижелер мен олардың маңыздылығы: Қылмыстардың көпшілігі қасақана жасалатыны анықталды. Мысалдарға жезөкшелікпен айналысу, үй жануарларын қорқыту немесе қорқыту жатады. Бұл қылмыстар пайда табу мақсатында немесе бұзақылық себептермен жасалады. Ұсынылған ұсыныстар осы мәселелерді құқықтық реттеуді жетілдіруге бағытталған, бұл зерттеудің маңыздылығын арттырады.

Түйін сөздер: қоғамдық қауіп, декриминализация, құқық қолдану, криминализация, қылмыстық-құқықтық саясат, Қазақстан.

Кіріспе

Қылмыстық заңнама қоғамдық мүдделерді қорғау мен азаматтардың құқықтарын сақтау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін құқықтық жүйенің негізгі элементі болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында қылмыстық-құқықтық саясатты жетілдіруге деген ұмтылыс байқалады, бұл құқықтық нормаларды қазіргі әлеуметтік және экономикалық шындыққа бейімдеу қажеттілігімен байланысты.

Қылмыстық заңнама қоғамдық мүдделерді қорғау мен азаматтардың құқықтарын сақтау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін құқықтық жүйенің негізгі элементі болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында қылмыстық-құқықтық саясатты жетілдіруге деген ұмтылыс байқалады, бұл құқықтық нормаларды қазіргі әлеуметтік және экономикалық шындыққа бейімдеу қажеттілігімен байланысты.

Халықаралық аренада қылмыстық құқық реформалары қалпына келтіру тәжірибесін енгізу және оңалтуға баса назар аудару сияқты сәтті мысалдарды көрсетеді. Қазақстан осы үрдістерді ескереді, сондай-ақ реформалар процесін қиындататын және көп қырлы ететін бірегей ұлттық ерекшеліктерге сүйенеді. Осы баптың мақсаты әлеуметтік және құқықтық аспектілердің Қазақстанның қылмыстық заңнамасын реформалауға әсерін зерттеу, сондай-ақ құқықтық жүйенің тұрақтылығы мен әділдігін арттыруға бағытталған негізгі өзгерістерді талдау болып табылады [1].

Материалдар мен әдістер

Зерттеу теориялық және статистикалық деректерді қамтитын кешенді тәсілге сүйенді.

Нәтижелер

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде құқық бұзушылықтардың кейбір санаттарын қылмыссыздандыру қылмыстық-құқықтық жүйенің жұмысына оң әсер ететіндігі анықталды. Мысалы, экономикалық қылмыстар үшін жазаны қатаңдатудың төмендеуі құқық қорғау органдарының ресурстарын қайта бөлуге әкелді, бұл ауыр және аса ауыр қылмыстарды тергеуге көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік берді.

Оңалту бағдарламаларынан өткен рецидивистердің айтарлықтай саны қайталанатын құқық бұзушылықтарға бейімділіктің төмендеуін көрсетеді. Мұндай бағдарламаларға құқық бұзушылардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал ететін психологиялық қолдау, жұмысқа орналасу және оқыту кіреді.

Балалар мен әйелдер сияқты халықтың осал топтарын қорғауды күшейту бойынша шаралар әзірленді. Оларға қарсы жасалған қылмыстар үшін жауапкершілікті қатаңдату мұндай құқық бұзушылықтар деңгейін 8%-ға қысқартуға мүмкіндік берді. Мысалы, тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қатаң жаза құрбандарды оқиғалар туралы хабарлауға итермелейді, бұл одан әрі оқиғалардың алдын алуға көмектеседі.

Қылмыстық-құқықтық жүйені цифрландыру істерді қарау процесіне елеулі өзгерістер енгізді. Электрондық деректер базасы және іс қағаздарын автоматтандыру процестердің ашықтығын және адам факторын барынша азайтуды қамтамасыз етеді. Бұл қылмыстық істерді қараудың орташа мерзімін 15 %-ға қысқартуға мүмкіндік берді, бұл өз кезегінде сот төрелігінің қолжетімділігі мен сапасын арттырды [2, 3].

Талқылау

Қазақстандағы қылмыстық заңнаманы ізгілендірудің рөлін талқылау халықаралық тәжірибені бейімдеуді де, ұлттық ерекшеліктерді ескеруді де қамтитын кешенді тәсілдің қажеттілігін атап көрсетеді. Басты назар ізгілендіру мен құқық қолдану тиімділігі арасындағы тепе-теңдікке аударылады. Ізгілендіру ұсақ қылмыстар үшін жазаны қатаңдату азайтуды және ауыр құқық бұзушылықтар үшін, әсіресе халықтың осал топтарына қарсы жауапкершілікті күшейтуді талап етеді.

Маңызды жетістіктердің бірі рецидивизм деңгейінің төмендеуі болды. Психологиялық көмек, жұмысқа орналасу және білім беруді қамтитын оңалту бағдарламалары өз тиімділігін көрсетті. Мысалы, Қазақстанның ішкі істер министрлігінің деректері соңғы үш жылда қайталама қылмыстардың 10 %-ға төмендегенін тіркейді. Бұл әлеуметтік оңалту бағдарламаларын құқық қолдану практикасына енгізудің маңыздылығын көрсетеді.

Салық төлеуден жалтару немесе кәсіпкерлік қызметті бұзу сияқты экономикалық құқық бұзушылықтарды қылмыссыздандыру сот жүйесіне ауыртпалықты азайтты. Қылмыстық қудалаудың орнына ресурстарды неғұрлым ауыр қылмыстарды тергеуге қайта бөлуге мүмкіндік беретін әкімшілік шаралар қолданылады. Алайда, мұндай шаралар заңдарды егжей-тегжейлі бақылауды және түзетуді қажет ететін теріс қылықтарға әкелмеуі маңызды. Реформалардың маңызды бөлігі халықтың осал топтарын қорғау болып табылады. Әйелдер мен балаларға бағытталған қылмыстар үшін жауапкершілікті күшейту зорлық-зомбылық деңгейін төмендетуге көмектесті. Мысалы, статистикаға сәйкес, өткен жылы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық жағдайлары 8 %-ға азайды. Бұл жазаны қатаңдату да, халықтың хабардарлығын арттыруға бағытталған ақпараттық науқандарды өткізудің де нәтижесі.

Цифрландыру құқық қолдану жүйесін реформалауда шешуші рөл атқарады. Электрондық деректер базасын, сот процестерін автоматтандыру және мониторингтеу жүйелерін енгізу құқық қорғау органдарының неғұрлым ашық және жедел жұмысын қамтамасыз етеді. Бұл сонымен қатар қателіктер мен сыбайлас жемқорлық ықтималдығын азайтады. Қылмыстық істерді қараудың орташа мерзімі 15 %-ға қысқарды, бұл азаматтар үшін сот төрелігінің қолжетімділігін арттырады. Оң нәтижелерге қарамастан, проблемалар әлі де бар. Олардың бірі – халықаралық тәсілдерді жергілікті шындыққа бейімдеу қажеттілігі. Қазақстан қалпына келтіру тәжірибелері белсенді қолданылатын Германия мен Франция сияқты Еуропалық Одақ елдерінің табысты тәжірибесін ескереді. Алайда, тікелей көшіру мәдени және әлеуметтік ерекшеліктерді қоса алғанда, қазақстандық қоғамның ерекшелігін ескермеуі мүмкін.

Жұртшылықты белсенді тарту, жедел желілер құру, халық пен құқық қорғау органдары үшін тренингтер өткізу қылмыс деңгейін айтарлықтай төмендетуі мүмкін. Табысты тәжірибенің мысалы ретінде жастар арасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған мектептерде білім беру бағдарламаларын енгізу болып табылады. Әртүрлі

құрылымдар: соттар, полиция, әлеуметтік қызметтер және үкіметтік емес ұйымдар арасындағы үйлестіруді жақсартудың маңыздылығы атап өтілді. Күш-жігердің мұндай интеграциясы құқық қолдану практикасының тиімділігін арттырып, реформаларды іске асыруды жеделдете алады.

Қылмыстық заңнаманы реформалау тек ізгілендіру мен цифрландыруды ғана емес, сонымен қатар профилактикалық шараларды дамытуды, осал топтарды қорғауды күшейтуді және халықаралық тәжірибені ұлттық ерекшеліктерге бейімдеуді қамтитын жүйелі тәсілді талап етеді. Бұл қадамдар Қазақстанның құқықтық жүйесін нығайтуға және оның қазіргі заманғы сын-қатерлерге сәйкестігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының қылмыстық-құқықтық саясатын жетілдіру қоғамдық мүдделерді қорғау мен азаматтардың құқықтарын сақтау арасындағы теңгерімді қамтамасыз етуге бағытталған. Заңнаманы ізгілендіру, алдын алу шараларына баса назар аудару және заманауи технологияларды енгізу неғұрлым тиімді және әділ құқықтық жүйені құруға ықпал етеді.

Кішігірім құқық бұзушылықтарды қылмыссыздандыру құқық қорғау органдарының ресурстарын ең маңызды міндеттерді шешуге қайта бөлуге мүмкіндік береді. Балалар мен әйелдер сияқты халықтың осал топтарын қорғау жөніндегі шараларды күшейту әлеуметтік қауіпсіздік негіздерін нығайтады. Цифрлық технологияларды енгізу ашықтықты арттырады және істерді қарау процестерін жеделдетеді, құқық қолданудағы қателіктер қаупін азайтады. Қылмыстық заңнаманы реформалаудағы келесі қадамдар халықаралық тәжірибені де, ұлттық ерекшеліктерді де ескеруі керек. Бұл уақыттың сын-тегеуріндеріне тиімді жауап беруге және қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге қабілетті құқықтық жүйені әзірлеуге мүмкіндік береді.

ҚОЛДАНЫЛАТЫН КӨЗДЕР ТІЗІМІ

- 1 Самалдыков М.К. Правоохранительные органы Республики Казахстан: учеб.-метод. пособие / М.К. Самалдыков; Казахский национальный университет имени Аль-Фараби. – 3-е изд., перераб. и доп. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 297 с.
- 2 Нургалиев Б.М. Организованная преступная деятельность (уголовноправовые, процессуальные и криминалистические аспекты). – Караганда: КВШ ГСК РК, 1997.
- 3 Толеубеков Б.Х., Капсалимов К.Ш., Шнарбаев Б.К., Бекишев Д.К. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть особенная. Досудебные Стадии. – Алматы: Данекер, 2001.
- 4 Когамов М.Ч. Комментарии к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части. – Алматы: Жеті жарғы, 2008.
- 5 Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; перевод с французского В. А. Туманова. – Москва: Международные отношения, 2019. – 456 с.
- 6 Алауханов Е.О. Криминология. Учебник: общая и особенная части. – Алматы: Жеті жарғы, 2008. – 664 с.
- 7 Хохряков Г.Ф. Криминология: Учебник/Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Юристъ, 1999. – 511 с.

REFERENCES

- 1 Samaldykov M. K. (2017) Pravookhranitelnye organy Respubliki Kazakhstan: ucheb.-metod. posobie [Law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan]. Kazakh National University named after Al-Farabi. - 3rd ed., revised and supplemented. – Almaty: Qazaq universiteti. P. - 297
- 2 Nurgaliev B.M. (1997) Organizovannaya prestupnaya deyatel'nost' (ugolovnopravovye, protsessual'nye i kriminalisticheskie aspekty) [Organized criminal activity (criminal law, procedural and criminalistic aspects)]. Karaganda: KVSH GSK RK.
- 3 Toleubekov B.Kh., Kapsalyamov K.Sh., Shnarbayev B.K., Bekishev D.K. (2001) Ugolovno-protsessual'noe pravo Respubliki Kazakhstan. Chast' osobennaya. Dosudebnye stadia [Criminal procedure law of the Republic of Kazakhstan. The part is special. Pre-Trial Stages] Almaty: Daneker Publ.
- 4 Kogamov M.Ch. (2008) Kommentarii k Ugolovno-protsessual'nomu kodeksu Respubliki Kazakhstan. Obshchaya i Osobennaya chasti [Comments on the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. General and Special parts]. Almaty: Zheti Jargy.

- 5 David R., Geoffrey-Spinosi. (2019) Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti [Basic legal systems of modernity] translated from French by V.A. Tumanov. Moscow : International Relations, P. 456.
- 6 Alaukhanov E.O. (2008) Kriminologiya. Uchebnik: obshchaya i osobennaya chasti. – Almaty: Zhety zhargy. P. - 664.
- 7 Khokhryakov G.F. (1999) Kriminologiya: Uchenik / Ed. By V.N. Kudryavtsev. – Moscow: Yrist. P. - 551.

А.Е. Турганбаева^{1*}, С.Т. Иксатова¹

¹Инновационный Евразийский университет, Казахстан

**Социальные и правовые аспекты уголовно-правовой политики Республики Казахстан:
подходы к гуманизации и их влияние на криминализацию**

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что, являясь составной частью духовной культуры общества, Право и мораль неразрывно связаны между собой. История развития цивилизации подтверждает, что правовая система любого государства устанавливает важные для общества моральные требования. При разработке или совершенствовании норм права законодатель должен учитывать состояние общественной нравственной культуры для справедливого принятия законов и общественной поддержки.

Целью исследования является теоретическая разработка комплекса уголовно-правовых вопросов, связанных с определением роли нравственности в системе объектов уголовно-правовой защиты, ее места в борьбе с преступностью, а также выработка предложений по совершенствованию законодательства, регулирующего ответственность за преступления против общественной нравственности.

Методологической основой исследования являются: общепризнанные методы научного анализа (системный, сравнительно-правовой, формально-правовой, исторический), а также эмпирические методы, такие как статистический анализ, опрос, изучение документов и печатных изданий. Применяются основные положения теории уголовного права, этики, философии, психологии и логики.

Установлено, что большинство преступлений совершается умышленно. Примеры включают участие в проституции, запугивание или запугивание домашних животных. Эти преступления совершаются с целью получения прибыли или по хулиганским мотивам. Представленные предложения направлены на совершенствование правового регулирования данных вопросов, что повышает значимость исследования.

Ключевые слова: общественная опасность, декриминализация, правоприменение, криминализация, уголовно-правовая политика, Казахстан.

A.E. Turganbayeva^{1*}, S.T. Iksatova¹

¹Innovative University of Eurasia, Kazakhstan

**Social and legal aspects of the criminal law policy of the Republic of Kazakhstan:
approaches to humanization and their impact on criminalization**

The relevance of the research topic is due to the fact that, being an integral part of the spiritual culture of society, Law and morality are inextricably linked. The history of the development of civilization confirms that the legal system of any state establishes important moral requirements for society. When developing or improving legal norms, the legislator must take into account the state of public moral culture for the fair adoption of laws and public support.

The purpose of the research is the theoretical development of a set of criminal law issues related to the definition of the role of morality in the system of objects of criminal law protection, its place in the fight against crime, as well as the development of proposals to improve legislation regulating responsibility for crimes against public morality.

The methodological basis of the research is: generally recognized methods of scientific analysis (systematic, comparative legal, formal legal, historical), as well as empirical methods such as statistical analysis, survey, study of documents and printed publications. The basic principles of the theory of criminal law, ethics, philosophy, psychology and logic are applied.

It has been established that most crimes are committed intentionally. Examples include engaging in prostitution, bullying, or bullying pets. These crimes are committed for profit or for hooligan motives. The presented proposals are aimed at improving the legal regulation of these issues, which increases the importance of the study.

Keywords: public danger, decriminalization, law enforcement, criminalization, criminal law policy, Kazakhstan.

Қолжазбаның редакцияға келіп түскен күні: 12.03.2025 ж.